

TAHİR ALANGU'NUN BALKAN FOLKLORU ÇALIŞMALARI*

İsmail GÖRKEM**

ÖZET

Tahir Alangu (1915-1973) folkloru “statik” açıdan değil, “dinamik” bir gözle bakmış ve folklor metinlerinin dinamik açıdan incelenmesi gerektiğini söylemiştir. Alangu’ya göre özellikle kültürler arası geçiş bölgesi olma özelliği taşıyan Balkanlarda, statik folklor yaklaşımıyla araştırma yapılması sağlıklı sonuç vermeyebilir. Mukayeseli folklor yönteminin tercih edilmesi araştırmacılar için daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Alangu, metinlere “kültür eksenli bakması”ndan dolayı bu görüşü savunmuş ve bu yöntemi kullanan araştırmacıları teşvik etmiştir. Alangu bu özellikleriyle Türk folkloru için oldukça önemli bir bilim adamı özelliği göstermektedir.

Anahtar Kelimeler:

1. Tahir Alangu
2. Balkan folkloru
3. Göçmen folkloru
4. Dinamik folklor anlayışı
5. Mukayeseli folklor yöntemi

ABSTRACT

Tahir Alangu (1915-1973) studied on folklore by dynamic theory and in his opinion folkloric texts have to be studied by dynamic theory. Especially in Balkans, studying by static theory may cause wrong results because of Balkans’ intercultural characteristic. Using the method of comparative folklore will be a better approach for folklorists. Alangu looked folklore texts from their “cultural” points. In addition to this he exhorted the folklorists who use this method. By these properties Alangu is one of the most important folklorist for Turkish Folklore.

Key Words:

1. Tahir Alangu
2. Balkan folklore
3. Folklore of emigrants
4. Theory of dynamic folklore
5. Method of comparative folklore

1.Giriş

‘Balkan’ terimi “ormanlık dağ” anlamına gelir ve kuşkuyla yer bırakmayacak bir biçimde Türkçe kökenli bir kelimedir. Kowalski, dilbilim, tarih ve etnoloji ile ilgili verilerden hareketle Deliorman Türkleri ile Gagavuzların kökenlerinin Anadolu’dan gelen Türklere bağlanamayacağını ileri sürmektedir. Kowalski, gerek Deliorman Türkleri ve gerekse Gagavuzların “üst üste üç tabakadan müteşekkil bir maden filizi imiş gibi” kabul edilebileceğini söyler. En eski tabaka kuzeyli bir Türk topluluğunun kalıntısı, ikincisi Osmanlı devri öncesinde güneyli bir Türk topluluğundan, üçüncü tabakanın da Osmanlı devri “Türk kolon[i]lerinden ve Türkleşmiş unsurlarından” oluştuğunu ileri sürer (Kowalski 1949: 499-500).

* *Türkbilgi Türkoloji Araştırmaları* dergisinin , 2006/11. sayısında yayındı.

** Prof. Dr. İrciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, Kayseri-TÜRKİYE.

Hafızalarımızı tazelemek bakımından, Osmanlı devletinin Balkanlardaki varlığına bir göz atmak yararlı olacaktır: Osmanlı devleti Arnavutluk'ta 1468-1912 arasında 444 yıl, Bosna'da 1463-1878 arasında 396 yıl, Bulgaristan'da 1396-1878 arasında 483 yıl, Hırvatistan'da 1526-1699 yılları arasında 173 yıl, Yunanistan'da 1456-1830 yılları arasında 374 yıl, Hersek'te 1482-1878 yılları arasında 396 yıl, Macaristan'da 1526-1699 yılları arasında 173 yıl, Makedonya'da 1371- 1913 yılları arasında 542 yıl, Romanya'da 1476-1829 yılları arasında 353 yıl, Eflak'ta 1504-1829 yılları arasında 353 yıl, Moldavya'da 1504-1829 yılları arasında 325 yıl ve Sırbistan'da 1389-1829 yılları arasında 440 yıl hükümran olmuşlardır (bk. Brown 2000: 9-12).

Göç, “insanın coğrafi hareketliliği, bu hareketliliğin yol açtığı nüfus dinamiği” şeklinde tanımlanmaktadır (Aydın 2003: 341). Balkanlarda farklı kültürlerle mensup farklı milletler hep var olmuşlardır. Gerek Balkanlar ve gerekse Anadolu yarım adası sürekli iç ve dış göçlere sahne olmuştur. “Göçün kültürel sonuçları, kültür göçü, kültürel yayılma, kültür şoku, kültürleşme, kültürlenme ve kültürel uyarlanma süreçlerinde ortaya çıkar. Göç, karşılaşan kültürlerin ‘benzeşme’ eğilimini güçlendirdiği gibi, dışlanma veya azınlık haline gelmek gibi nedenlerle, ‘ayrışma’ ve kültürle kimliğin vurgulanması sonucunu da doğurabilir.” (Aydın 2003: 342). Kültür göçü, “‘kültürel yayılma’nın etnik yayılmayla birlikte yürüdüğünü öne süren yaklaşım”, kültürel yayılma ise, “kültür öğelerinin bir kültür alanından diğerine geçip benimsenmesi” (Aydın 2003: 534) olarak tanımlanmaktadır.

2. Tahir Alangu

1915 yılında İstanbul'da doğan M. Tahir Alangu'nun bilimsel anlamda ‘folklor’la ilk yüz yüze geldiği tarih 1938 yılıdır. O yıl İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümüne öğrenci olarak kaydolmuştur. Fakülte hayatı 1938-1943 yılları arasında kapsamaktadır. Fakültede folklor ve halk edebiyatı derslerini Ord. Prof. M. Fuad Köprülü ve -aslında Psikoloji profesörü olan- Sabri Esat Siyavuşgil'den alacaktır. Bu esnada İstanbul-Eminönü Halkevi Dil ve Edebiyat Şubesi'nde arkadaşı Behçet Gönül [Necatigil] ile birlikte görev alır ve folklor çalışmalarına bilimsel anlamda burada devam eder. Henüz üniversite öğrencisi iken 1941-1943 yılları arasında dergilerde, folklor konulu makale ve çevirilerinin yayınladığı bilinmektedir.

Alangu'nun Balkan folkloruna ilgisi 1943 yılında başlamıştır. Üniversite mezuniyet tezinde ‘masal’ geçünü işleyen Alangu, Balkan milletlerinin masalları konusunda ilgi çekici tespitlerde bulunmuştur. Bu tarihten 1969-70 yıllarına kadar Balkan folkloru konusuna tekrar dön/e/memiştir. 1970 yılından itibaren Balkanlarda düzenlenen festivalde komite üyesi olarak görev alması sebebiyle, bu konuyla ilgili görüş ve düşüncelerini çeşitli vesilelerle açıklamıştır. 1969-1973 yılları arasında Robert Kolej'de -şimdiki Boğaziçi Üniversitesi- ‘Türkiye Folkloru’ dersleri vermiştir. Çok arzu etmesine rağmen, üniversitede folklor bilimiyle ilgili akademik çalışmalar yapamaz. 19 Haziran 1973 tarihinde, henüz 57 yaşında iken vefat etmiştir.

Alangu, ‘folklor’ bilimine ‘dinamik’ bir açıdan bakar ve ‘statik’ görüş sahiplerini kıyasıya eleştirir.¹ Onun folklorla ilgili kitap hacmindeki çalışmaları şunlardır: *Masal Araştırmaları Sahasına Toplu Bir Bakış ve Türk Halk Masallarının İç Yapısı ve Kahramanları Üzerine Bir Deneme* (Basılmamış mezuniyet tezi, İstanbul 1943); *Çalgılı Kahvelerde Külhanbey Edebiyatı ve Nümuneleri* (İstanbul 1943); *Kalavela/Finlerin Kahramanlık Destanı* (İstanbul 1945); *Süleyman Çelebi, Vesiletü'n-Necât, Mevlût (Mevlid)*, (İstanbul 1958); *Keloğlan Masalları*, (İstanbul 1967); *Billûr Köşk Masalları*,

¹ Tahir Alangu'nun ‘folklor’ olgusunu bakışının ayrıntılı bir değerlendirmesi için bk. Görkem 2005.

(İstanbul 1961); “Türkiye Folkloru Elkitabı Notları” (İstanbul 1969. Ayrıca bk. *Alangu 1983*, s. 23-153) ve ölümünden sonra bir kısım folklor yazılarının bir araya getirildiği *Türkiye Folkloru Elkitabı* (İstanbul 1983).(Ayrıntılı bilgi için bk. TBEA 2001, Necatigil 1972, B. Alangu 1983).

3.Göçmen Folkloru Kavramı

Burada, Türkiye’de yaşanan ‘iç göç’ olgusundan ziyade, ‘dış göç’ üzerinde durulacaktır. Dış göç olgusu ile birlikte gelenlerin taşıdıkları unsurlar, ‘folklorik metinler’ ve ‘sözel tarih’ anlatıları niteliğindedir. Sözel tarih anlatısı niteliğindeki ‘metin’lerin, ‘birey’in ve ‘aile’sinin hayatındaki işlevlerini Özkul Çobanoğlu şöyle anlatmaktadır:

“...Türk halk kültüründe göç hikâyeleri, bireyin veya ailenin geçmişini veya tarihini yeni kuşaklara aktararak onlara kim olduklarını ve nereden geldiklerini anlatıp eğitmek, ailenin kökeni ve geçmişinde yaşanan acı ve sıkıntılı günlere dair hatıraları anlatarak aile birliğini ve beraberliğini sağlamaya yönelik birleştiricilik ve yönlendiricilik; ailenin veya ailenin bir bireyinin başından geçmiş bir anıyı, şaka veya espriyi hatırlayıp yâd ederek eğlendirip hoşça vakit geçirmek, ailenin karşılaştığı sıkıntıları aşmaya yönelik olarak geçmişte yaşanan daha kötü veya sıkıntılı günleri naklederek bireylere moral vermek yahut yeni mücadeleler için yüreklendirmek, kolaylıkla görülüp gözlenebilen yaygın, açık ve gizli işlevleri oluşturmaktadır.” (Çobanoğlu 2001: 248)

Edebî ve sanatsal niteliği olan Halk Edebiyatı ürünlerinin ‘dış göç’ü yaşamış olan bireylerin oluşturduğu ‘toplum’ hayatında gördüğü işlevler ise, yaygınlığı, etkisi ve gücü bakımından daha önemlidir. Konumuzla ilgisi bakımından bunu, Balkanlardan XX. yüzyıl başlarından itibaren dalga dalga Türkiye Cumhuriyeti’ne göçen “Evlâd-ı Fatihân”ın yaşatmaya devam ettiği sözlü kültür ürünlerinde görmemiz mümkündür.

Bu ürünleri sistematik bir şekilde inceleyip değerlendirmeyi üniversite öğrencisi olduğu yıllarda planlayan Alangu, ‘göçmen folkloru’ bağlamında ‘masal’ metinlerinin halihazır durumları ile bunların istikballerini 1943 yılında hazırladığı basılmamış mezuniyet tezinin “Türk Halk Masallarını Toplama ve Tanzim Prensipleri” bölümünde şöyle değerlendirmektedir:

“Çalışmamızın bibliyografya kısmındaki levhalardan [tablolardan] görüleceği üzere, Türk masallarının en ziyade toplandığı saha İstanbul ve Avrupa Türkiyesidir. Bu vâkıa, bundan sonra yapılacak çalışmalarda göz önünde bulundurulacak hedefleri açıkça gösteriyor: Anadolu sahasının derlenmesi ön plâna alınacaktır. Fakat şimdiye kadar İstanbul ve Avrupa Türkiyesi (geniş mânâda Rumeli) çevresinde toplanılan masalların, bu sahada yapılacak iş bırakmayacak şekilde sistematik olarak yürütüldüğü zehâbı [kanaati] hasıl olmasın. Ignacz Kunos’un çalışmaları müstesna olmak üzere, geriye kalan çalışmaların hiç biri maksada uygun bir mahiyet arz etmiyorlar. Medenî çehresi süratle değişen, eski Türk varlığının ana merkezlerinden biri olan İstanbul, halk bilgisi [folklor] bakımından taşıdığı ehemmiyeti yavaş yavaş kaybediyor. Bu sebepten, toplanmaya [derlenmeye] ihtiyaç gösterecek halk menkulâtı [rivayetleri] uzun çalışmaları işgal etmeyecek olan *İstanbul ve Rumeli sahasının masallarını toplamak işi, bu saha ile meşgul olacaklar için bir ön çalışma mahiyetinde olacaktır.*

Diğer bir mesele de, mühim olarak önümüzde duruyor: Dış Türklerin masalları. *Bunlardan bilhassa Rumeli muhacereti sahasında bulunan Deliorman halk kültürü süratle ortadan silinmek vaziyetinde bulunmaktadır. Anadolu’ya muhaceret eden bu mıntika ahâlisi, orijinal eşyalarını kaybettikten başka kostüm, dil ve halk kültürü bakımından göç ettikleri muhite pek çabuk intibak [uyum] karakteri gösteriyorlar. Bu suretle bize kıymetli mukayese imkânları verecek bilgilerin toplanması ihtimalleri ebediyen ortadan kayboluyor.* Rumeli’deki bu muhaceret mıntıkları araştıracının nazar-ı dikkatini dikkatle üzerine tevcih edeceği [yönelteceği] sahalalar olmalıdır” (Alangu 1943: 127, abç.).

Alangu’nun, Rumeli’den Türkiye’ye göç eden Türklere ait masalların -geniş anlamda düşünülecek olursa bütün folklorik ürünlerin- yeniden ve bilimsel usûllerle derlenmesi düşüncesi dikkat çekicidir. Çünkü Alangu, Türkiye’ye Deliorman mıntikasından gelen Türklerin 93 Harbi’nden[1877/78] tezin yazıldığı 1943’e kadarki dönem içerisinde,

getirdikleri ‘halk kültürü değerleri’nin zaman içerisinde yerleşik kültür unsurlarıyla hızla karıştığı ve o kültürün içinde eridiği kanısındadır.

Alangu’nun ‘göçmen folkloru’ hakkındaki düşünceleri, genellikle ‘Balkan folkloru’ merkezlidir. Durumun bu şekilde olmasında, kaleme aldığı ‘metin’lerin Balkan Festivali’nde sunulmuş olması da etkili olmuştur. O, 1970 yılından vefatına kadar (1973), Yugoslavya’nın - şimdi Makedonya- Ohri şehrinde tertiplenen Balkan Halk Dansları ve Şarkıları Festivalinin koordinasyon komitesi üyeliğini yapmıştır (B. Alangu 1983: 14).

1970 yılı Ekim ayında Ohri’de düzenlenen Balkan Festivali’nde sunduğu “Balkan Ulusları ve Türkiye Arasında Karşılıklı ve Sürekli Folklor İlişkileri, Ortak Unsurlar. Göçmen Folkloru Sorunları Üzerine Bir Deneme” isimli tebliği ile (Alangu 1970c) diğer makale ve röportajlarında, genel olarak ‘göçmen folkloru’, özel olarak da ‘Balkan folkloru’ konusunda ilgi çekici tespitlerde bulunduğu görülmektedir.² Bu konudaki görüş ve kanaatlerini ana hatlarıyla şöyle özetleyebiliriz:

Göçmenler herhangi bir yere iskân edildiklerinde, bu yerleşme bölgelerinde yerli unsurlarla aralarında önce bir “gerilim ve çatışma” doğar. Yerli unsurlar yeni gelenlere karşı bir “direnme ve kapanma” gösterirler ve gelenleri “dışlar”lar. Bu aşama “yeni birleşimler getirecek halk kültürü oluşumuna dönüşmeden önceki bir sosyal psikoloji aşaması” olarak adlandırılabilir. Yerli cemaatle göçmen topluluğu arasındaki oluşan bu sosyal psikoloji aşaması zaman içerisinde bir “folklor sorunu”na dönüşür ve folklorik anlamda şöyle bir tablo ortaya çıkar:

1. “Göç olayını yansıtan, eski yurtlarını özlemle tasvir eden türküler, eski yurt manzaralarını ve hayatını yücelten hikâyeler”. Bu unsurlar göçmenlerin yeni toplum çevresine uyumu engelleyici ve geciktirici bir “direnme hali”ni ifade eder.

2. Göçmenler “eski yurtlarından birlikte getirdikleri kültür unsurlarına dört elle sarıl[ırlar]” ve “bu unsurları, kendileri için bir manevî kalkan olarak kullan[ırlar].” Daha sonra ise göçmenlerle yerleşik halk arasında “*bir yenileşme bir birleşme evrimi*” başlayacaktır. Göçmenler arasında, “kopup geldikleri yurtlarına duydukları özlem[i] ifade eden [yeni] ürünler yayılmaya başlar. Göçmenler ve yerleşik ahali arasında artık “direnme, çatışma ve gerilimlerin gücü azalır”. En sonunda ise göçmenlere ait folklorik unsurlar yayılmaya başlar. Son zamanlarda Türkiye’de hızla yayılmaya başlayan ‘*Rumeli türküleri*’, bu bağlamda değerlendirilebilir (Alangu 1970c: 25-27. abç.).

Farklı millet ve dinlerden olan göçmen ve yerli unsurlar arasında ‘gerilim ve çatışma’ daha şiddetli olacaktır. Alangu, göçmen yerleşme bölgelerine Balkanlardan getirilen Türk ve Müslümanlara ait halk kültürü unsurları ile, Türkiye’de iskân edilen bölgelerde “töreleşmiş yaşamla birlikte yürüyen yerli -Türk ve Müslüman- unsurlar arasında bir gerilim ve çatışmanın yaşandığını haklı olarak söylemektedir. Bu gerilim ve çatışma, ‘Mübadele’de (1927), Anadolu’dan Yunanistan’a gönderilen ‘Rum’, ‘Karamanlı’ fakat dinleri Hristiyan olan unsurlar Yunanistan’a iskân edildikleri zaman da yaşanmıştır.³

² Ayrıca bk. Alangu 1974. Tahir Alangu’nun ölümünden sonra İngilizce’ye çevrilip yayımlanan makalenin 13. sayfadaki sonuna kadar olan kısmı, Alangu 1970c’deki makalenin çevirisi, yazının 9-13. sayfalar arası ise Alangu 1983’ün 27-37. sayfalar arasının özeti mahiyetindedir.

³ Alangu, “Rumeli’den Türkiye’ye doğru sürüp gelen bu göç akımı karşısında, bizden de Balkanlara doğru akan bazı göç akımları olmuştur. Bunlardan en büyüğü, Kurtuluş Savaşı’ndan sonra Anadolu’dan Yunanistan’a doğru yönelen ‘mübadele göçü’ oldu. Bu yerleşme olayının ortaya çıkardığı sorunların, kendi bölgelerindeki halk kültürü

Alangu ‘göçmen folkloru’ kapsamında Őu konuların araŐtırılmasını gerekli görmektedir:

“1.Eski yerleşme bölgelerinden taşıyıp getirdikleri, aslında o bölgelerde yeni karıŐımlar ve birleŐimlere uğramıŐ halk kültürü,

2.Yeni göç olayını, eski yerleşme bölgelerine duydukları özlemleri, göç acılarını

Alangu, Balkanlardan Türkiye'ye doğru akan göç hadisesini şu cümlelerle anlatmaktadır:

“Balkanlardan Türkiye'ye göç olayı aslında altı yüz yıllık bir imparatorluğun tasfiyesi, büyük bir askerî, iktisadî ve kültürel taşkın hareketinin eski yataklarına çekilmesi olayıdır ki, 1877 Balkan Savaşından başlamakta, daha sonraları da başka nedenler ve şartlar altında, günümüze kadar sürüp gelmektedir: Savaş zorlamaları, iktisadî ve siyasî baskılar, akraba ve soydaşlarından ayrı düşme gibi psikolojik nedenler, cemaat desteğinden yoksun kalma, yeni ve daha uygun yerleşme olanaklarının çekiciliğine kapılma, karşılıklı anlaşmalar gibi çeşitli motiflerle Türkiye'ye doğru sürekli bir göç akımı sürüp gelmiştir.” (Alangu 1970c: 26. abç.).

Dolayısıyla buraları araştıran kişilerin önlerinde duran en önemli sorun, “göçmen tabakalaşması ve buna bağlı kültür karışımları” olmaktadır. Çünkü Alangu, XIV. yüzyıldan itibaren Anadolu'dan Balkanlara akan Türk nüfusunun Balkan coğrafyasında altı yüz yıllık bir zaman diliminde farklı kültürlerle karşılaşarak birbirleriyle etkileşim içine girdiğini, bu unsurlar gerisin geri Anadolu coğrafyasına dönerlerken de “yalnız götürdükleri[ni] değil, oralardaki –Balkanlardaki- çeşitli halk kültürleriyle yaptıkları karışımların ürünlerini de geriye, Türkiye'deki iskân bölgelerine” getirdiklerini kaydeder (Alangu 1970c: 25). Bu duruma örnek olarak, İstanbul-Türk Folklor Derleme Kolu'nda görevli Bilge Türk Eliçin'in derlemelerini örnek olarak verir. İstanbul-Küçükköy-Makedonya, Türk asıllı Üsküp göçmenleri arasında yapılan bu derlemede, “vaktiyle Makedonya'da söylenip yayılmış destan kalıntısı epik türkülerin nasıl Türkçe'ye çevrilip yeniden biçimlenip anlatıldığı” üzerinde durulmakta ve Halil ile Muyo, Tale Liçanne ve Culiç İbrahime adlı dört bölüm (epizot)

“folklor kadar ulus ve halkları yakınlaştıracak daha güçlü bir etken düşünemiyorum ben”
demektedir (Alangu 1970a: 232).

7.Karşılaştırmalı [Mukayeseli] Folklor Yöntemi

Dinamik folklor anlayışı ve karşılaştırmalı metodun uygulamasında, Finliler ve Almanlar bir hayli ileri gitmişlerdir. Alangu, ‘dinamik folklor anlayışı’na sahip ve folklorda ‘mukayeseli yöntem’in uygulanmasını gerekli gören bir bilim adamıdır. Şu cümleler, onun bu yöntemden ne anladığını bize anlatmaktadır:

“Meselâ bir masal Hindistan’dan kalkıp Finlandiya’ya kadar gidiyor. Her ülkede başka motifler öne geçiyor, bazı motifler düşüyor. Hindistan’da başka motiflere önem verilmişti, bizde başka, Balkanlarda başka. Bunların varyantlarını karşı karşıya getiriyorlar, aradaki farkları tespit ediyorlar, bu farkların neden meydana geldiğini araştırıyorlar. ‘Mukayeseli folklor’ bu işle uğraşılıyor şimdi.” (Görür 1971: 55-56).

Bu ifadeler, folklorun ‘millî’ olmaktan öte ‘evrensel’ bir yanının da olduğunu, farklı kültürlerle ait ‘ortak/benzer’ ürünlerin karşılaştırılmasının ‘mukayeseli folklor’un işi olduğunu belirtmektedir.

Folklorik ürünlerin karşılıklı etkileşimini ‘Balkanlar’ ölçeğinde değerlendiren Alangu, Balkan milletlerinin folklorcuları için de yararlı olacak şu tespitlerde bulunmaktadır:

“Folklor araştırmacıları uzun süre ‘*Karşılaştırmalı Araştırma*’ yolundan uzak kalmış, kapalı bölgelerde derinliğine ve çok değerli malzemeyi derlemiştir. Şimdi artık bu değerli malzemeyi *karşılaştırmalı sentezlere* götürmenin zamanı gelmiştir. Balkan ulusları ve halklarının bu yeni yola girmelerinde, karşılıklı yararları olduğuna inanıyorum. (...) Halk bilgisi [folklor] elementleri yalnız Balkan ülkelerinde değil, çok daha geniş alanlarda, kıtalar arasında, sınırları, kültür ve dil engellerini aşıyor. Bazı öncü ülkelerin araştırmacıları bu gerçeği ortaya koyan çok değerli örnek eserler ortaya koydukları gibi, bu amaca yönelen metodlar geliştirilmiş, kitap serileri hazırlanmış, seminerler düzenlenmiştir. Bu amaçlara ve metotlara bağlanan dünya folklorcuları daha geniş alanlara yönelirken, Balkan folklorcularının da artık *Balkan Halk Kültürü ortaklığını araştıran* bir yola girmekte geç kalmamaları temenni edilir” (Alangu 1983b:230).

Statik ve dinamik folklor anlayışları doğrultusunda, Balkan milletleri folkloru ile ilgili birkaç örnek üzerinde durmak, söz konusu kavramların anlaşılması bakımından yararlı olacaktır:

Hristo Tomov Vakarelski’nin *Bulgaristan Etnografyası* (Sofya 1965) kitabı, temel tezleri bakımından ele alacağımız ilk örnek olacaktır. Kitabın Bulgarca baskısından sonra 1969’da Almanca’ya çevrilip yayımlandığı bilinmektedir. En sonunda da söz konusu eser 1977 yılında gözden geçirilmiş, tamamlanmış, bir çok bölümü yeniden yazılmış olarak Sofya’da *Nauka i İzkustvo* yayınevi tarafından tekrar neşredilmiştir. Kitabın temel ‘tez’i özgün bir Bulgar etnografyasının mevcut olduğu iddiasıdır. M. Türker Acaroğlu “‘Bulgaristan Etnografyası’ mı Yoksa ‘Türk Etnografyası’ mı?” isimli bildirisinde Vakarelski’nin eserini değerlendirmiş, Bulgar etnografyasındaki Türk tesirlerine işaret etmiş ve ısrarla bir Bulgar etnolojisinin mevcudiyetini ileri sürmenin yanlışlığını göstermiştir. (bk. Acaroğlu 1999b). Bu örnek, Balkanlarda dış etkilere kapalı, bir millete ait, saf, bozulmamış folklor ürünlerinin mevcudiyetinin zorluğunu göstermektedir.

Ohri’deki festivalde seyrettiği bir Bulgar halk oyununu Alangu şöyle yorumlar:

“Balkan Festivalinde Bulgaristan’dan bir ekip geldi, Varna tarafından. Bu ekip maskeli oyunlar oynadı, bellerinde çanlar asılmış, ellerinde birtakım sopalar ve korkunç maskelerle bir oyun oynadılar. *Bu oyun Proto-Bulgar’dı. Yani Bulgarların Slavlaşmaları ve Hıristiyanlaşmalarından önce, Türk aslından olan Bulgarların oyunlarından biriydi.* Çok enteresan bir oyundu. (...) O Bulgarların ‘kukuri’leri tamamıyla şaman aslından gelen oyunlardı.” (Görür 1971: 58. abç.).

Bu tespit bize ‘saf’ ve diğer kültür unsurlarıyla ‘karışmamış’ bir folklor ürünü olamayacağı gerçeğini ifade etmektedir. Bir mülâkatta Alangu’ya “‘*Türk halk edebiyatının önemli tiplerinden olan Keloğlan’ın Balkanlarda ve diğer Avrupa ülkelerinde bir benzerini görebiliyor musunuz?*” sorusu sorulur. O da cevaben, Keloğlan ile ilgili şu ilgi çekici tespitlerde bulunur:

“Vardır. Biri *Kelli Keloğlan*, diğeri *Düzmece Keloğlan*. Düzmece Keloğlan, padişahın küçük oğlu şehzadedir. *Asıl Keloğlan bu değildir.* Başına bir iş gelmiştir, saraydan dışarıya düşmüştür. Günün birinde tekrar gelecek eski mevkiini elde edecektir. *Bu tip Keloğlan bütün yabancı memleketlerde var.* Fakat asıl başı kel olan Keloğlan vardır ki, bunu ötekenden ayırmak için *Kelli Oğlan* diyorlar. Bu tip, erkek topluluklarına mahsustur, kadın topluluklarında söylenmez. Müstehcen, açık saçık tarafları da olduğu gibi,

kavgacı, âsi, baş kaldıran bir tiptir. Romantik bir tip değildir. Kimseden yardım dilenmez, toplumda yükselirken daima dövüşken, kavgacı karakteriyle, zekâsıyla elde eder. Sosyal mevkiyle elde etmez. *Balkan memleketlerinin bazılarında Kel ismiyle de vardır. Oralara yürümüş bu. Buna karşılık Almanlarda, Ruslarda Kelli Keloğlan yok. Ancak bizim kültür alanımıza giren yerlerde var*” (Görür 1971: 60. abç.).⁵

Aynı görüşmede Arnavutlar tarafından bilinen Nasrettin Hoca hakkındaki yorumu ise, benimsemiş olduğu ‘dinamik folklor anlayışının doğruluk ve haklılığını göstermektedir:

“Meselâ Arnavutlar Fatih’ten sonra Nasrettin Hoca’nın Arnavutluk’a gittiğine inanıyorlar. Çeşitli meslek gruplarının temsilcileriyle karşılıklı konuşmaları, nükteleri var. Hattâ bir de yayınlanmış kitap var, *Nasrettin Hoca Arnavutluk’ta* diye. Yani folklor katiyen sınır tanımıyor. Her yerde de değişiyor.” (Görür 1971: 55-56).⁶

Katıldığı Balkan festivallerinde Alangu, çeşitli Balkan milletlerine mensup bazı halkbilimcilerini de etkilemiştir. Onunla görüştüğünden sonra; Dr. Srebrina Knejeviç [Belgrad], Balkan milletlerindeki türkü ve efsanelerin karşılaştırılmasını; Nicolae Dunare [Cluj], Balkan milletlerindeki kostüm, işleme, başlık ve halı-kilim motiflerinin karşılaştırılmasını; Baki Kangali [Tiran], Türk ve Arnavut halk türkülerinin karşılaştırılmasını ve *Bulgar Bilmeceleri* adlı kitabın yazarı, Sofya Etnoloji Müzesi müdiresi de Türk ve Bulgar bilmecelerini karşılaştırmalı incelemeye karar verdiklerini söyler. Alangu da, onların yapacakları bu tarz çalışmaları teşvik eder ve onlara yol gösterir (Alangu 1983b: 231).

Bu tarz çalışmalar halen günümüzde çeşitli milletlere mensup Balkan folklorcuları tarafından yapılmaya devam etmektedir. 1966 yılından bugüne kadar T.C. Kültür Bakanlığının düzenlediği bilimsel toplantılarda bu konularla ilgili bazı bildirimler sunulmuştur. (1966-1991 tarihleri arasındakiler için bk. Nahya 1992). Kültür Bakanlığından başka bazı resmî ve özel kuruluşların düzenledikleri bilimsel toplantılarda ve Türkiye’de yayımlanan birtakım folklor dergilerinde de bu çeşit bildiri ve makaleleri görmemiz mümkündür.

8. Balkan İzlenimleri

Alangu 1970 yılında katıldığı Balkan Festivali sırasında Makedonya ve Bulgaristan’ı gezip inceleme fırsatı bulduğunu belirtir ve bu ülkelerdeki “aydınların yoğun bir düşünce ve sanat havası içinde olmadıkları izlenimi” edindiğini söyler. Balkan ülkelerinin “kalkınmayla düşüncüyü birlikte yürütmedikleri anlaşılıyor” der. “Bu da genç kuşakları düşünceden çok moda doğru kaydırıyor. Kültürün hemen her alanında gençler arasında yeteri kadar ilgi görmedim. Bu belki de bilinçli bir plânlamanın, kendilerince bilinen bir ertelemenin sonucudur... Pek tabii ki kalkınmada sosyalist aşamaya ulaşmışlar. Ama *eski kavgalardan ve millî kurtuluş akımlarından kalan mutaassıp saplantıların bir çoğunu henüz sosyalist ahlâka dönüştürememişler*. Bu durum kenardan kıyıda kendini gösteriyor. Gençlik bütün bu sorunların hepsinin üstünden atlamış geçmiş” (Alangu 1970b: 234. abç.).

Alangu’nun bu tespitleri, Balkan coğrafyasında yakın zamanlarda yaşanan ‘soykırım’ hâdiselerinin âdeta bir habercisi gibidir. O Balkan Festivalinin asıl görevinin, “*Balkan halk kültürü ortaklığını karşılaştırmalı bir yoldan göstermek*” olduğunu ısrarla vurgulamaktadır. Bu gerçekleşecek olursa, festival “sağlam bir bilimsel temel”e oturtulmuş olacaktır (Alangu 1983b:229. abç.).

⁵ Keloğlan tipinin eski Türk kökenleri hakkında bk. Ögel 1976. Ayrıca bk. Tahir Alangu, “Keloğlan Mısalları (Mostan Kurtuluş-Gerçeğe Yöneliş)”, *Alangu 1983*, s.330-343. [Mkale 1968 yılında yayımlanmıştır.]

⁶ Balkan halkbiliminde Türk etkilerini toplu bir biçimde görebilmek için bk. Acaroğlu 1999a. Bu yazıda ‘Türk’ diliyle yaratılmış folklor ürünlerinin farklı Balkan milletlerindeki tesirleri incelenmiştir.

9. Balkan Folkloru Konulu Projeleri

Alangu 1941 yılında henüz üniversite talebesi iken Ignacz Kunos'un Almanca kaleme aldığı atasözleri ile ilgili bir makaleyi Türkçe'ye tercüme ederek neşretmiştir (bk. Kunos 1941). Kunos, 1904 senesinde Tuna Tatarları ile Bulgaristan Türklerinden derlediği atasözlerini 1906 yılında bu makalede bir araya getirir. Alangu "atasözleri kitabiyatı vadisindeki ehemmiyetine binaen *ileride tertip etmek fikrinde olduğu bir serinin mukaddimesi olarak*" düşündüğü için, çeşitli düzeltme ve eklemelerle makaleyi neşretmiştir (Kunos 1941). Ancak söz konusu projeyi, nedendir bilinmez ömrünün son yıllarına kadar hayata geçirememiştir.

1970 yılında benzer bir projeyi hayata geçirmeyi tasarlayan Alangu, İstanbul'un varoşlarında yaşayan Balkan Türklerinin folklor ürünlerini derleyecek "bir araştırma hareketi" plânlamış ve bu faaliyeti ileride genişletmeyi düşünmüştür. Proje kapsamında ilk derlemelerin *İstanbul-Türk Folklor Kurumu Derleme Kolu* tarafından yapıldığı bilinmektedir (Alangu 1970c: 27-28). Üzülerek belirtmeliyiz ki, Alangu'nun vakitsiz ölümü, bu projenin de tamamlanmasına imkân vermemiştir.

1973 yılında, ölümünden bir hafta evvel Ömer Faruk Toprak ile görüşmesinde, Romanya'ya gitmek istediğini, orayı da görürse Balkan folkloru ile ilgili olarak hazırlamakta olduğu bir eserini tamamlamış olacağını söyler (Toprak 1973: 12). Serhat Kestel de Alangu'nun ölümünün ardından kaleme aldığı bir yazıda, onun resimli bir "millî kostüm katalogu" hazırlamakta olduğunu, ayrıca Balkan milletlerinin geleneksel giysilerini taşıyan bebekler topladığını kaydeder (Kestel 1973: 9-10). Toprak ve Kestel'in iki farklı eserden mi yoksa aynı eserden mi söz ettiklerini bilemiyoruz. Şayet bu eser mevcut ise, Alangu ailesinin Türk halkbilimi dünyasına bu eseri kazandırmasını temenni ediyoruz.

10. Sonuç ve Değerlendirme

Alangu, Balkan milletlerine mensup folklorcuların 'statik' ve 'millî kurtuluş aşaması' anlayışını terk ile, 'dinamik' folklor anlayışına sahip ve 'karşılaştırmalı' yöntemi benimseyen bir donanıma sahip olmalarını gerekli görür. O, Balkan milletlerinin folklor ürünlerinin o millete mensup insanlara, 'düşmanlık' yerine 'dostluk' duygularını aşılması gerektiğinin altını önemli çizer. Balkanlardaki özellikle geçmiş 'Komünist/Marksist' yönetimler folklor olgusuna ısrarla 'statik' bir gözle bakmışlar ve mensup oldukları milletlerin "millî kurtuluş"ları için ondan [folklerden] yararlanmaya kalkışmışlardır.

Bu bakışın yanlışlığını, üzülerek belirtmeliyiz ki Balkanlarda yakın zamanda yaşanan katliam ve olaylar ortaya koymuş vaziyettedir. Tahir Alangu, folklor ürünlerinin 'saf' ve yüzde yüz 'millî' olanının olamayacağını, bu anlayışın sakatlığını 1970'li yıllarda belirtmiştir. Alangu'ya göre bu dünya coğrafyasında folklor bakımından Türkiye, bir "köprü", Balkan yarımadası ise "kavşak" konumundadır. Kanaatimizce Alangu'nun bu tespitleri doğrudur.

Prof. Dr. Kurtuluş Kayalı, Alangu'nun eleştirmenliği ile ilgili yazdığı bir makalede, onun folklor üzerine kaleme aldığı metinlerin hiç ilgi çekmediği kaydeder. Bunun iki nedeni olduğunu, bunlardan birincisinin Alangu'nun folklor sorunlarına "kültür eksenli bakması" ve "tarih okuması" diğeri ise "Alman metinlerine âşina olması" gerçeği olduğunu altını çizer (Kayalı 2003: 630. abç.).⁷ Kayalı'nın bu tespitleri kanaatimizce doğrudur.

Alangu'nun folklor çalışmaları, gerek sağlığında ve gerekse öldükten sonra -üzülerek belirtmeliyiz ki- anlaşıl/a/mamıştır. Onun 'folklor' olgusuna bakışı, Balkan folkloru hakkındaki görüşleri ve gerekse diğer folklor çalışmaları, pek ilgi çekmemiş ve

⁷ Alangu'nun bir "kültür bilimcisi" olarak ele alınıp, bu açıdan '100 Ünlü Türk Eseri' adlı kitabının tanıtıldığı kısa bir makale için bk. Görkem 2004.

değerlendirilmemiş; onun folklor çalışmalarının kaderi, ölümünün üzerinden henüz otuz yılı aşkın bir zaman geçmiş olmasına rağmen, maalesef görmezden gelinmek ve unutturulmak olmuştur. Tahir Alangu'nun folklor hakkındaki teorik düşüncelerine ve uygulamalı çalışmalarına, günümüz Türk halkbilimcilerinin yeniden eğilmeleri gerektiği inancındayız.

İnancımız odur ki, başta Türkiye'de halkbilimi ile uğraşan bilim adamları olmak üzere Türkiye ve Balkan ilim âlemi, ölümünün üzerinden otuz yılı aşkın bir süre geçmiş olsa bile, Tahir Alangu'nun bir 'kültür bilimcisi' kimliğiyle yaptığı çalışmaları daha fazla görmezden gelemeyecek; gerek kendisini ve gerekse çalışmalarını artık daha fazla 'yok' sayamayacaktır.

KAYNAKÇA

- ACAROĞLU, M. Türker (1999a). "Balkan Halkbiliminde Türk Etkileri", *Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 297-317.
- ACAROĞLU, M. Türker (1999b). "'Bulgaristan Etnografyası' mı Yoksa 'Türk Etnografyası' mı?", *Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 637-648.
- ALANGU, Başak (1983). "Tahir Alangu (1915-1973)", *Türkiye Folkloru El Kitabı*, s. 13-16.
- ALANGU, Tahir (1943). "Masal Araştırmaları Sahasına Toplu Bir Bakış ve Türk Halk Masallarının İç Yapısı ve Kahramanları Üzerine Bir Deneme", (Basılmamış Bitirme Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi. [İ. Ü. Merkez Kütüphanesi'nin 'Tezler' bölümündeki kayıt numarası '754' olan nüshadan yararlanılmıştır.]
- ALANGU, Tahir (1970a). "Folklordur Halkları Yakınlaştıran", [*Birlik Gazetesi* S.1144, 20 Temmuz 1970] *Türkiye Folkloru El Kitabı*, s. 232-233.
- ALANGU, Tahir (1970b). "Gezi İzlenimleri", [*Yeni Gazete* (İstanbul), 25 Ağustos 1970 S.1144], *Türkiye Folkloru El Kitabı*, s. 234-236.
- ALANGU, Tahir (1970c). "Balkan Ulusları ve Türkiye Arasında Karşılıklı ve Sürekli Folklor İlişkileri, Ortak Unsurlar. Göçmen Folkloru Sorunları Üzerine Bir Deneme", *Folklorla Doğru* [İstanbul], S. 9, s. 25-28. [bk. *Türkiye Folkloru El Kitabı*, s.237-240.]
- ALANGU, Tahir (1974). "Conituous Folkloric Relations and Mutual Elements Between Turkey and The Balkan Nations: Some Problems of Emigrant Folklor", (Çeviren: Eser Erguvanlı), *Boğaziçi Üniversitesi Halk Bilimi Yıllığı-1974* [İstanbul], s. 9-17.
- ALANGU, Tahir (1983a). *Türkiye Folkloru El Kitabı*, İstanbul: Adam Yayıncılık.
- ALANGU, Tahir (1983b). "Balkan Ulusları ve Halkları Halk Kültürü Ortaklığı", *Türkiye Folkloru El Kitabı*, s. 229-231.
- AYDIN, Süavi (2003). "Göç" Maddesi, *Antropoloji Sözlüğü* (Hz. Kudret Emiroğlu- Suavi Aydın), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, s. 341-342.
- BROWN, L. Carl [Derl.] (2000). *İmparatorluk Mirası: Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası*, (Çeviren: Gül Çağalı Güven; Redaksiyon ve Yayına Hazırlayan: Elçin Gen), İstanbul: İletişim Yayınları.
- BÜTFK (1970). "Açık Oturum: Ulusal Folklorumuz ve Folklor Eğitimi-1, 2, 3", *Folklorla Doğru*, S. 9, s. 29-35; S. 10, s. 24-29; S. 11, s. 22-27.[BÜTFK: Boğaziçi Üniversitesi Türk Folklor Kulübü].
- BÜTFK (1973). "Tahir Alangu'yu Kaybettik", *Folklorla Doğru*, S. 28, s. 3-4.
- ÇOBANOĞLU, Özkul (2001). "Aile ve Göçmen Folkloru Bağlamında Türk Halk Kültüründe Göç Hikâyeleri", *Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni (12-13 Nisan 2001)*, *Bildiriler*, 1. cilt (A-K), Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, s.245-249.
- ECKMANN, J. (1950). "Razgrad Türk Ağzı", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten-1950*[Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını], s.1-25.
- GÖRKEM, İsmail (2004). "Bir Kültür Bilimcisi: Tahir Alangu ve '100 Ünlü Türk Eseri'", *Satırarası/Dünya Kitapları Yayın Bülteni* [İstanbul], 7 (Temmuz-Ağustos Eylül 2004), s. 31-33.
- GÖRKEM, İsmail (2005). "Tahir Alangu'nun Folklor Anlayışı", *Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı*, İzmir: Kanyılmaz Matbaası, s. 293-402.
- GÖRÜR, Hüseyin (1971). "Görüş: Röportaj" [Tahir Alangu ile], *Folklor* [İstanbul], c. II, S. 19-22 (1970-1971), s. 50-61.

- KAYALI, Kurtuluş (2003). "Farklı Bir Sesle Konuşan Bir Eleştirmen: Tahir Alangu", *Hece/ Eleştiri Özel Sayısı* [Ankara], c. VII, S. 77-78-79, s. 630-636.
- KESTEL, Serhat (1973). "Tahir Alangu", *Yeditepe* [İstanbul], c. XXIV, S. 204 (Ekim 1973), s. 9-10.
- KOWALSKI, Tadeusz (1942). "Dobruca'da Türk Etnik Unsurlar", Çev.: Ferit Devellioğlu, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay. (*Rocznik Orientalistyczny*, c. XIV, s. 66-80'den ayrı basım).
- KOWALSKI, Tadeusz (1949). "Kuzey-Doğu Bulgaristan Türkleri ve Türk Dili", (Çeviren: Ömer Faruk Akün), *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c.III (30 Kasım 1948), S.1-2, s.478-500.
- KÖPRÜLÜZADE, M. Fuad (1934). "Şimalî Bulgaristan'da Türkler ve Türk Dili", *Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar*, İstanbul: Kanaat Kitabevi, s. 292-310.
- KUNOS, Ignacz (1941). "Rumeli Türkçesine Ait Atasözleri", (Çeviren: M. Tahir Alangu), *Yurd/Aylık Üniversiteler Mecmuası* [İstanbul], c. I, S. 4, s. 18-21.
- NAHYA, Zümrüt [hz.] (1991). *Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları Bibliyografyası (1966-1991)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- NECATİGİL, Behçet (1972). *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, (Yeniden Gözden Geçirilmiş Genişletilmiş Yedinci Baskı), İstanbul: Varlık Yayınları.
- PAPAILIAS, Penelope (2001). Mülteci Belleği veya Bir Yunan Kurumu Üzerine Notlar", (Çeviren: Tülay Evler), *Hatırladıkları ve Unuttuklarıyla Türkiye'nin Toplumsal Hafızası*, (Derleyen: Esra Özyürek), İstanbul: İletişim Yayınları, s.267-295.
- SEYDA, Mehmet (1970). *Edebiyat Dostları*, İstanbul: Kitap Yayınları.
- SEYDA, Mehmet (1974). "Alangu'yu Anmak", *Varlık*, c.42, S. 803, s. 11-12.
- ŞAUL, Mahir (1970). "Halkbilimi Üzerine Bir Açık Oturum", *Folklor*, c. II, S. 13-14-15, s. 5-18.
- ŞAUL, Mahir (1972). "Halk Kültürü Konusunda", *Yeni Dergi* [İstanbul], S. 90, s. 131-141. ["Halk Kültürünün Çağdaş Sanat Eserlerine Kaynaklık Etmesi" konulu açık oturum].
- TODOROVA, Maria (2000). "Balkanlar'da Osmanlı Mirası", *İmparatorluk Mirası: Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Osmanlı Mirası*, (Derleyen: L. Carl Brown), (Çeviren: Gül Çağalı Güven), İstanbul: İletişim Yayınları, s. 70-112.
- TBEA (2001). *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, c.I, İstanbul: YKY.
- TOPRAK, Ömer Faruk (1973). "Günlük", *Yeditepe*, c. XXIV, S. 204 (Ekim 1973), s.12.
- YILDIRIM, Dursun (1998). "Orta Asya Bozkırlarından Urum'un Eline (Türk Sözlü Şiir Sanatının Yayılması Üzerine)", *Türk Bitiği*, Ankara: Akçağ Yayınları, s.180-195.

